

ლაზეთი - წარსული და რეალობა

იაშა თანდილავა

საქართველოს ეკოლოგიურ მეცნიერებათა აკადემია

აბსტრაქტი: ნაშრომი ეხება ისტორიული კოლხეთის ერთ-ერთ გამორჩეულ ეთნოსს, კერძოდ ლაზებს (ჭანებს), რომლებიც დღევანდელ საქართველოში კომპაქტურად მხოლოდ ერთ სოფელში ცხოვრობენ და ეს არის სარფი, ხოლო სხვები კიდევ საქართველოს სხვადასხვა სოფლებსა და ქალაქებში მცირე რაოდენობით, რომლებსაც მხოლოდ ძვლივსა ახსოვთ მათი ეთნიკური წარმომავლობა, აგრეთვე დღევანდელ თურქეთის რესპუბლიკაში. აქვე საუბარია იმაზე თუ რა წარსული აქვთ მათ და როგორ არის ამოგდებული თანამედროვე ცივილური ევროპის და კულტურული ცივილიზაციის არეალიდან, იმ კულტურისა რომლებსაც ქვია ახლო აღმოსავლეთის, ანატოლიის და შუამდინარეთის უძველესი ცივილიზაცია. მომხსენებელი იმედს გამოთქვამს რომ ეს ყველაფერი შეიცვლება ახალი მსოფლიო ისტორიის ნაშრომებში და ყველაფერი მის ადგილს დაიკავებს. ნაშრომი არ არის ფართო განხილვის თემა. აქ მხოლოდ დასმულია კითხვა და იმედს გამოთქვამს, რომ ის მიიღებს სწორ პასუხს.

ქართველთა ტომები ძირითადად შედგება ქართვების, კოლხების (ლაზ-მეგრელების) და სვანებისაგან, რომელთა პოლიტიკური და კულტურული ერთიანობა დაედო საფუძვლად, ქართველთა ეროვნულ კონსოლიდაციას ქართველურ ენა-კილოთა ჯგუფებს შეადგენს: ქართალური, ზანური (მეგრულ-ლაზური) და სვანური, რომლებიც საერთო-ქართველური ფუძე-ენიდან მომდინარეობენ.

ტერმინ ლაზურის გვერდით ლიტერატურაში გამოიყენება „ჭანური“. ზოგისთვის ამ ტერმინებს სინონიმური მნიშვნელობა აქვს და ორივეს ხმარობს, ხოლო ამ ენაზე მეტყველი, ისინი თავიანთ თავს ლაზს/ლაზებს უწოდებენ და ლაზ-ფუძისგან ნაწარმოები სიტუაციები იციან (ლაზერი, ლაზობა, ლაზისტანი, ლაზინა, ლაზეთი).

ლაზები კომპაქტურად სახლობენ შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, საქართველოს საზღვრისპირა სოფელ სარფში და თურქეთის რესპუბლიკის ართვინის ვილაეთის ხოფის, ბორჩხისისა და არჰავის ილჩებსა და რიზეს ვილაეთის ფინდიკლის (ვიწე), ართაშენის, ჩამლიჰის, მშნისა და ფაზარის/ათინა, ილჩეებში. ამასთან ერთად მრავალი ლაზი ცხოვრობს თურქეთის სხვადასხვა ქალაქსა და სოფელში. ლაზთა ცალკეული ოჯახები გაბნეულია დასავლეთ საქართველოს რიგ რეგიონებში/აჭარაში, აფხაზეთში, გურიასა და სამეგრელოში.

თავად ლაზური ენა ხოფური, ვიწურ-არქაბული და ათინურ-ართაშენური დიალექტებს, როგორც ენებს ახასიათებს. აქაც ხოფურში ჩხალურ კილოს გამოყოფენ, ათინურში-ართაშენურს-ვიწურს-არქაბულს კი ვიწური და არქაბული კილოკავების ნაერთად მიიჩნევენ.

რაც უფრო ღრმად მივდივართ ამ ენათა ისტორიულ წარსულში, მით უფრო ცხადი ხდება მათი წარმომავლობა ერთი საერთო ფუძე ენიდან (ჩიქობავა 1938, 446:

1948, 261 შმდ). ბუნებრივად არის, ვინაიდან ყველა ამ ენის მატარებელი ტომები ქართველები არიან, ქართველი ერისა და ქართული კულტურის შემქნელი. დღეისათვის ლაზური-მეგრულის მეცნიერულ შესწავლას მდიდარი ტრადიცია გააჩნია, მაგრამ ჩვენის აზრით ეს არ კმარა იმისათვის, რომ ამ ენებმა გააგრძელონ სიცოცხლე, რადგან ეს ენები მიჩნეულია საერთო ქართულის ფუძე-ძირებად, მათი გაქრობა საფრთხეს შეუქმნის და სხვადასხვა პრობლემების წინაშე აღმოჩნდება ჩვენივე საერთო დედა-ქართული. დიდი ივანე ამბობდა, ჩვენაო დასაბამიდან მიწათმოქმედი ხალხი ვართ და „ბოსტანი“ და „ბაღა“ უცხოთა სიტყვებსა ვიყენებთო და იქვე ამიტომ ღმერთმა დალოცოს ჩვენი წინარე ქართველური ენები. ლაზებში ბოსტანსა და ბაღას ო-მტილ-ე, ო-ნტულ-ე ქვია და დასტურად სულხან-საბას „სიტყვის კონა“ მოყავდა. სულხან-საბას უწერია მტილი, ხოლო ო-ე ლაზურის ფონემური მახასიათებელია. მოგეხსენებათ: მტილი-ო მტილ-ე (თ-ნ/მეტილე, ონტულუ) - ბოსტანი, ბაღა. დღეს სარფში ეს სამიშროება იმდენად მწვავედ არ დგას, ასაკოვნები და საშუალო თაობა იცავს და ინახავს ლაზურ მეტყველებას, რაც შეეხება სასკოლო ასაკის ახალგაზრდებს, აქ გამიჭირდება იმის თქმა, რომ მათ შეძლონ ამ ენის სასიცოცხლოდ გაგრძელება. დამეთანხმებით იმაში, რომ რაიმე გზების გამონახვა აუცილებელია. საქართველოს საპატრიარქოს ფინანსური მხარდაჭერით, თავად უწმინდესისა და უნეტარესის კურთხევით 70 ქართული გვარისგან ავიღეთ-დნმ-ის ანალიზი, მათ შორის ლაზებისაგან. ეს არის ინტერდისციპლინარული მეცნიერება, რომელიც გენეტიკური ანალიზის საფუძველზე (მათემატიკური სიზუსტით) იძლევა ინფორმაციას ერების, ეთნოსების, სუბეთნოსების წარმომავლობის და მათი მიგრაციული პროცესების შესახებ.

ამ კვლევის შედეგები აბსოლიტური სიზუსტით აჩვენებდა ქართველი ერის უძველეს წარმომავლობას და მის კავშირს აღმოსავლეთ ანატოლიის უძველეს ცივილიზაციის კერებთან. ამით კიდევ ერთხელ გახდა ნათელი, რომ: „კავკასიელი ხალხები არიან საერთო გენეტიკური წარმომავლობის და ჩვენი ეთნოგენეზის და განსახლების არეალი, კავკასიასთან ერთად მოიცავს აღმოსავლეთ ანატოლიის კაზადოკიის ჩათვლით“. ამიტომ კიდევ ერთხელ უფრო ხმამაღლა სათქმელი „ურარტულ კულტურასა“ და ქართულ სამყაროსთან ორგანულ კავშირებზე, ურარტუ მთავარი ქვაკუთხედი, შეიძლება ითქვას ქართველთა და ზოგადკავკასიელთა ეთნოგენეზიზმისათვის. თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია ბუნდოვან და არათანმიმდევრულ კონცეფციებს გვთავაზობს ქართველი ერის ეთნოგენეზის შესახებ. ეს მხოლოდ საბჭოთა პერიოდის კომუნისტური რეჟიმის პოლიტიკური დაკვეთიდან არ მოდის, ჩვენ ცივილიზებული მსოფლიოს კულტურათა არეალიდან ამოგდებული ვართ! და ჩვენს ღვაწლს ურცხვად სხვები ითვისებენ. XXI საუკუნეში საქართველოს არეალში განხორციელებულმა არქეოლოგიურმა გამოკვლევებმა დაგვარწმუნა იმაში, რომ ქართულ კულტურაში დევს ბევრი გაუხსნელი საიდუმლო,

რომელთა ამოცნობა, ახლებურად დაგვანახებს არა მარტო ქართული კულტურის, არამედ მსოფლიო კულტურის მთელ რიგ საკითხებს.

„დღეს როდესაც ქართული სახელმწიფოებრიობა განვითარებულ ქვეყანათა რიგშია მოაზრებული და კვლავ ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა ძალაშია, ქართველ მეცნიერთა უმთავრესი ამოცანაა კულტურული მსოფლიოს წინაშე გამოავლინონ ქართველთა წინაპრები. ძველი იბერიის ინტელექტუალური ღირებულებები, რათა ჩვენი თავი წარმოვადგინოთ ცივილიზებული მსოფლიო საზოგადოების თანასწორუფლებიან წევრად (და ცოტა მეტიც).“

დღევანდელი მდგომარეობით, ის უძველესი და დიდი ლაზიკა, ჭანიკა, ხალდია, ქალდიიდან მხოლოდღა სარფი დარჩა საქართველოში და ისიც ნახევარი სოფელი, მაგრამ მას აქვს მეტად მნიშვნელოვანი დატვირთვა, იგი ხიდია იმ ისტორიულ წარსულთან რომლითაც გადავალთ იმ ჩვენივე მეორე ნაპირზე საიდანაც ზემოთ მოხსენიებული პრობლემურ თემებთან უშეცდომოდ და აუცილებლად მიგვიყვანს. ქართველი მეცნიერები გარდა ისტორიული ტაო-კლარკეთისა საერთოდ არ იცნობენ ჭანიკა-ქალდიას, ამიტომაც ჩვენი ექსპედიცია, რომელიც დაგეგმილი იყო საქართველოს საპატრიარქოს მიერ და მას თავად ეპისკოპოსი და მეცნიერი ანანია ჯაფარიძე ასულდგმულებდა, რადგან ქართველ ისტორიკოსთაგან არავის არ ჰქონდა მეცნიერულად შესწავლილი ეს მხარე, მეგზურად ინგლისელი მეცნიერის ენდი ბაერნის ნაშრომებით ვხელმძღვანელობდით და გზას ვიკვლევდით. ძველი ჭანური ფეოდალური საქართველოს, ჭანიხიტების საგვარეულო ციხე „ჭანიკა“ მაღალი კლდოვანიდან ამაყად გადმოჰყურებს მთელს დღევანდელ „გიუშიშხანეს“ (ვერცხლის საბადოები), საიდანაც ოსმალეთის სახელოსნოს ხაზინის ერთი მეექვსედი ივსებოდა, აქვეა სპერი და კაბადოკია. სპილენძის სახელიც აქედან მოდის „ოსპირლენჯ“. სამწუხაროა, რომ ქართველი მეცნიერების შრომებსა თუ მოხსენებებში გამოთქმული თვალსაზრისები ზოგჯერ მთლიანად ეწინააღმდეგება ქართული ეთნოსის ეთნოგენეზის, კულტურული კუთვნილებისა და ქართული კულტურის თავისთავადობის საკითხებში. ასე მაგალითად, ძვ.წ. III ათასწლეულის პირველ ნახევარში, დასავლეთ საქართველოს სანაპირო ზოლი და ჩრდილოეთ კავკასია ძირითადად აფსუურ-ადიღეურ ენაზე მოლაპარაკე ტომებს უნდა სჭეოდათ. ასევე ძველი პერიოდის საქართველოს ტერიტორია განხილულია „ტრანზიტის პოლიგონად“, სადაც ქართველებთან ერთად ცხოვრობდნენ „N“ რაოდენობისა. არაქართველებისა და ქართველი ეთნოსის ჩამოყალიბება მომხდარა მათი შერწყმის შედეგად. შორს, რომ არ წავიდეთ დღესაც საქართველოში ჩვენს მიერვე საქართველოს კუთხეების ჩამოთვლისას ლაზეთს თითქმის არ ახსენებენ აქაოდა ასეთი ადმინისტრაციული დასახელების ადგილი არ არისო. ოსმალეთის იმპერიის პერიოდშიც არ იყო დაზღვეული ისტორიული რეალობა და ქობულეთიდან ხოფის ვიწემდე „ბათუმ-ლაზისტანის“ სანჯაყის სახელწოდებით იხსენიებოდა. დღეს

ეს ადგილი აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკაა საიდანაც 600 ათასი ეთნიკური ლაზი გაასახლეს ვინ იცის სად. დღეს ამ ერთ მტკაველ ტერიტორიაზე, რომელსაც სარფი ეწოდება, მე თქვენმა მონა მორჩილმა ჩემთვის პატარა ლექსით დიდი ლაზე-თი გავაცოცხლე:

„ხმალი ნაცვეთია
თუმცა ნაზეთია,
სარფი ასეთია
მაგრამ ლაზეთია!

„მომწიფდა დრო, ერთობლივად ვიმსჯელოთ ჩვენი წარსულის შესახებ და მენტალობის ასამაღლებლად სამეცნიერო სივრციდან საზოგადოებაში გადავიტანოთ ინფორმაცია ქართული კულტურის მიღწევებთან დაკავშირებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- 1) ნ. ქუთელია - ლაზურის ფონემური სტრუქტურა (თბილისი 2005 ოსუ-ს გამომცემლობა);
- 2) გ. ვახტოზია-ლაზური ენა და მისი ადგილი ქართველურ ენათა სისტემაში (თბილისი, 2005, გამომც. „ნეკერი“)
- 3) გ. ანდრიაძე - ქართველთა ეთნოგენეზის დაავიწყებული ფესვები. (გამომცემლობა „საამი“ 2024)
- 4) მ. ცინცაბაძე - აღმოაჩინე ათასწლეულების საქართველო (თბილისი 2015).

Lazeti - Past and Reality Summary

The work focuses on one of the prominent ethnic groups of historical Colchis — the Lazebi (also known as Chanebi). Today, the Laz people live compactly only in one village in present-day Georgia, which is Sarpi. Others reside in small numbers across various towns and villages throughout Georgia, where only a faint memory of their ethnic roots remains. A significant portion of the Lazeti population now lives in the modern Republic of Turkey.

The work also explores their historical past and highlights how they have been excluded from the narrative of modern, civilized Europe and from the cultural legacy commonly referred to as the ancient civilizations of the Middle East, Anatolia, and Mesopotamia.

The author expresses hope that future works in world history will correct this oversight and restore the Lazeti to their rightful place in history. This work does not aim to provoke a wide-ranging discussion; rather, it poses a single question — one the author hopes will finally receive a just and truthful answer.